

УДК 811.161.2'42:821.161.2'06-3.09
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/62-2-21>

Юліана НЕСТЕРОВИЧ,

orcid.org/0009-0002-8817-5616

аспірантка кафедри загального мовознавства і слов'янських мов
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
(Тернопіль, Україна) *yuliana.nesterovych@gmail.com*

ХУДОЖНЯ РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ЗРАДНИК» У РОМАНІ СЕРГІЯ ЖАДАНА «ІНТЕРНАТ»

У статті розкрито особливості реалізації концепту «зрадник» у романі Сергія Жадана «Інтернат», визначено особливості структури аналізованого концепту. Встановлено, що явище зради у тексті твору широко репрезентоване в багатьох площинах: особистісній (зрада рідних, друзів), громадянській (зрада Батьківщини), філософській (зрада, яка стає наслідком страху, байдужості тощо), інтимній (зрада, спричинена аморальністю). Вона буває як безпосередньою, так і опосередкованою, усвідомленою та неусвідомленою, вчиняється людьми і навіть тваринами. Провокують зраду корисливі мотиви або межові ситуації. З'ясовано, що концепт «зрадник» у тексті твору когнітивно багатогранний і має польову структуру. До його приядерної зони належать такі лексико-семантичні смисли: «зрадник Батьківщини», «зрадливий провідник», «батьки, які покидають дітей». Широко репрезентована периферія концепту, у межах якої розмежовано ближню і дальню периферії. До ближньої віднесено такі лексико-семантичні смисли: «симпатик ворога», «донощик», «приспосованець» та ін. Дальню периферію репрезентують концептуальні смисли, які в контексті твору пов'язані зі зрадою або спричинюють її: «байдужа людина», «політично несвідома людина», «слабкодуха людина», «боягуз», «людина, яка ностальгує за СРСР», «потайна людина», «повія». Виявлено, що концептуальні смисли приядерної зони і ближньої периферії найчастіше характеризують персонажів, які чинять зраду безпосередньо й усвідомлено, а концептуальні смисли дальньої периферії – тих, які чинять зраду опосередковано й неусвідомлено. Останні стають зрадниками під впливом різних факторів: страх за власне життя, байдужість, політична неграмотність, безпринципність, нездатність нести відповідальність за власне життя й близьких тощо. Окреслено дихотомії «вірність – зрада», «свій – чужий», «байдужість – активна громадянська позиція», які є наскрізними в тексті твору.

Ключові слова: концепт, структура концепту, концептуальний смисл, зрадник, вербалізатор, Сергій Жадан.

Yuliana NESTEROVYCH,

orcid.org/0009-0002-8817-5616

Postgraduate at the Department of General Linguistics and Slavic Languages
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
(Ternopil, Ukraine) *yuliana.nesterovych@gmail.com*

ARTISTIC REALIZATION OF THE CONCEPT “TRAITOR” IN SERHII ZHADAN’S NOVEL “THE BOARDING SCHOOL”

The article reveals the peculiarities of the implementation of the concept “traitor” in Serhiy Zhadan’s novel “The Boarding School”, and defines the peculiarities of the structure of the analyzed concept. It has been established the phenomenon of betrayal in the text of the novel is widely represented in many areas: personal (betrayal of relatives, friends), civil (betrayal of the Motherland), philosophical (betrayal resulting from fear, indifference, etc.), intimate (betrayal caused by immorality). It can be both direct and indirect, conscious and unconscious, committed by people and even animals. Treason is provoked by selfish motives or borderline situations. It was found the concept “traitor” in the text of the novel is cognitively multifaceted and has a field structure. Its core zone includes the following lexical and semantic meanings: “traitor to the Motherland”, “treacherous guide”, “parents who abandon their children”. The periphery of the concept is widely represented, within which we distinguish the near and far periphery. The following lexical-semantic meanings belong to the near periphery: “enemy sympathizer”, “informer”, “adjuster”, etc. The far periphery is represented by conceptual meanings that in the context of the novel are related to betrayal or cause it: “indifferent person”, “politically unaware person”, “weak-minded person”, “coward”, “person who is nostalgic for the USSR”, “secretive man”, “whore”. It was revealed the conceptual meanings of the core zone and the near periphery most often characterize characters who commit treason directly and consciously, and the conceptual meanings of the far periphery – those who commit treason indirectly and unconsciously. The latter ones become traitors under the influence of various factors: fear for one’s own life, indifference, political illiteracy, unprincipledness, inability to bear responsibility for one’s own life and that of loved ones, etc. The dichotomies “loyalty – betrayal”, “one’s own – someone else’s”, “indifference – an active civic position” are outlined, which are pervasive in the text of the work.

Key words: concept, concept structure, conceptual meaning, traitor, verbalizer, Serhiy Zhadan.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізаційних та гуманістичних викликів по-новому актуалізуються й осмислюються етичні категорії. Вони знаходять своє відображення й інтерпретування в художній літературі, зазнають концептуалізації. Сучасні українські письменники, намагаючись пояснити суперечливу людську натуру в умовах згаданих викликів і межових ситуацій, вибудовують художні дихотомії добра і зла, любові і ненависті, вірності і зради. Окремі із цих категорій лінгвісти відносять до ключових концептів української культури, серед яких і концепт «зрада» (Дуденко, 2021), (Ясногурська, 2017; 2018). Зокрема, Л. Ясногурська підкреслює існування низки чинників, що підтверджують важливість концепту для певної лінгвокультури. Концепт «зрада» має тривалу історію та конденсує значний обсяг знань і уявлень про нього в носіїв мови. Він репрезентується багатьма ключовими словами на позначення поняття, синонімами, функціонує в складі фразеологізмів, низки словотвірних дериватів. Важливо, що концепт «зрада» пов'язаний із різними концептосферами, які лежать у площині релігії, філософії, культури, історії представників українського та інших етносів (Ясногурська, 2017: 216–217).

Проблема вірності і зради залишається актуальною впродовж усього існування людства. Вона знаходила різне відображення спершу в колективній, а тоді в літературній творчості народів. Доказом того, що українців споконвіку хвилювала проблема вірності і зради, Н. Троша вважає сюжети численних народних пісень і переказів (Троша, 2019: 139).

Незважаючи на давню зацікавленість цими категоріями, концепти «зрада», «зрадник» усе ж зазнають помітної еволюції. Н. Панфілова, зокрема, зазначає, що їхня трансформація відбувається постійно і знаходить своє відображення в мові, набуваючи характерних національних ознак (Панфілова, 2010: 441).

Проблема зради актуалізується й у творах сучасних українських письменників про російську агресію щодо України, розгортаючи нові концептуальні смисли цього поняття, реалізуючись в численних художніх образах і площинах. Тож перспективним залишається аналіз особливостей реалізації концепту «зрадник» у сучасній українській літературі, у тому числі в мовному аспекті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепт «зрада» і суміжні з ним концепти уже були об'єктом дослідження в наукових розвідках українських мовознавців. Так, О. Дуденко охарактеризувала засоби репрезентації і семантичну

структуру концепту «зрада» в однойменному романі Є. Кононенко (Дуденко, 2021). Ю. Левчук здійснила зіставний аналіз концептів «зрадник» і «в'язень» як морально-етичних понять у творчості Лесі Українки та Ольги Кобилянської (Левчук, 2013). Н. Троша описала художні форми реалізації концепту «відступник» у літературній творчості О. Довженка (Троша, 2019).

Найчастіше аналіз концепту «зрадник» здійснюється в зіставному аспекті, насамперед на матеріалі української та англійської мов. Дослідженню концепту «зрада» у зв'язку з іншими соціооцінними та етичними категоріями, аналізу його семантичних профілів та засобів репрезентації (на матеріалі української та англійської мов) присвячена кандидатська дисертація та низка статей Л. Ясногурської (Ясногурська, 2018). Особливості вербалізації концепту в українській та англійській мовних картинах світу описала Н. Панфілова (Панфілова, 2006; 2010). Семантичну структуру концепту «зрада» та способи його лексичної репрезентації в англійській мові дослідила М. Іванченко (Іванченко, 2016). С. Кобута проаналізував особливості трансформації концепту «державна зрада» в умовах тоталітарного режиму (на прикладі романів Івана Багряного «Сад Гетсиманський» та Джорджа Орвелла «1984») (Кобута, 2012).

Постановка завдання. В останні роки зростає наукове зацікавлення гуманістичними викликами суспільства. Проблеми, пов'язані з ними, знаходять своє втілення у літературі. Малодослідженим залишається питання реалізації концепту «зрадник» у творчості сучасних українських письменників, які репрезентують зраду в новому контексті – в умовах російської агресії щодо України. До когорти таких митців належить Сергій Жадан. З огляду на це наше дослідження є актуальним.

Мета вказаної статті – розкрити особливості мовної реалізації концепту «зрадник» у романі Сергія Жадана «Інтернат».

Як основний у статті використали **метод** польового моделювання з метою встановлення семантико-аксіологічних особливостей досліджуваного концепту.

Виклад основного матеріалу. Концепт «зрадник» у романі Сергія Жадана «Інтернат» полісемантичний. Його семантика реалізується в багатьох площинах: громадянській, особистісній, філософській, інтимній. Складність і багатомірність аналізованого концепту пояснюється насамперед тим, що в авторській оцінці зрада рідко постає явищем, яке виникло раптово. Зазвичай вона є не причиною, а наслідком. Її зумов-

люють різні фактори – об’єктивні та суб’єктивні. Зраду породжують страх, байдужість, відчуття самотності і покинутості, небажання і невміння брати відповідальність за власне життя, відчуження. Через це іноді непросто розмежувати концептуальні смисли в структурі досліджуваного концепту і суміжних із ним понять. Текст твору пронизаний пострадянським післясмаком, духом тоталітаризму, який продовжує впливати на спосіб мислення і вчинки персонажів, породжуючи безмежний страх (навіть жах), байдужість, зраду, доноси, бажання заховатися від усіх і від самого себе. До яскраво виражених у семантичній структурі концепту «зрада» належить смисл **‘байдужа людина’**. І хоча він належить до дальньої периферії, адже, як відомо, байдужа людина не завжди стає зрадником, проте є тим фундаментом, на якому виростає зрада – концептуальний смисл **‘байдужість породжує зраду’**. Зазвичай байдужа людина взагалі ні в що не втручається, не має (чи не висловлює) власних переконань, намагається бути непомітною і повсякчас акцентує на тому, що вона поза політикою: *«Малий усе допитувався в Паші, за кого він..., у кого стрілятиме. Паша... неохоче відповідав, що його це не стосується, що його ніхто не влаштовує, що він ні за кого»* (Жадан, 2022: 124).

Найбільше дивує те, що згаданий вище персонаж Паша працює вчителем української мови, якою розмовляє на уроках, але дуже рідко в побуті. Із наближенням лінії фронту до його населеного пункту він усе більше боїться зізнаватися в тому, ким працює. Для Паші знання мови дорівнює знанням граматики і цього, на його думку, досить: *«Що я міг їм сказати, думає Паша, чого я їх взагалі можу навчити, крім граматики? Кожен сам собі вирішує, що робити, з ким бути. Кожен – сам за себе»* (Жадан, 2022: 82–83) або *«Я сюди нікого не кликав, нікого не виганяв. Я просто роблю свою роботу... Як на мене, заняття куди важливіше за стояння на блокпостах. Блокпости знесуть, а правила граматики залишаться»* (Жадан, 2022: 155). У словах *«я сюди нікого не кликав, нікого не виганяв», «до мене жодних претензій»* знову звучать нотки байдужості, яку він виявив і тоді, коли почалися перші заколоти й акції сепаратистів: *«Паша пробував усіх заспокоїти..., говорив, що їм боятися в будь-якому разі немає чого, що вони тут ні до чого, вони нікого не підтримують, Паша просто вчитель..., все інше його мало цікавить»* (Жадан, 2022: 101). Не цікавлять учителя й політичні справи, про що він відверто говорить: *«– Ви коли останній раз на вибори ходили? – Я, Ніно, туди не ходжу... – І як звати вашого депутата –*

не знаєте? – Поняття не маю. – І на чьому боці він тепер воює – навіть не здогадуєтесь? – Ні» (Жадан, 2022: 158). Політика не просто не цікавить Пашу – йому абсолютно байдуже, у якій країні жити. З цього випливає ще один семантичний компонент у структурі концепту «зрадник», вербалізований у тексті, – **‘політично несвідома людина’**: *«І до чого тут політика? Кому взагалі потрібна політика?... Проголосував одним із перших. За кого – навіть не згадає»* (Жадан, 2022: 113–114).

Пашу лякає війна – і це, звісно, природно, – та, крім неї, його мало що турбує. Він не колаборант і не донощик. Хоча, можливо, Паша відкинув такий шлях якраз через власну байдужість, яка поширюється не лише на політичні погляди (чи на їхню відсутність), але й на ставлення до власного племінника. Якщо у випадку його пасивності до державних і суспільних справ поведінка чоловіка не є прямою зрадою, то свого покинутого в інтернаті племінника Паша таки зраджує. Чоловік сам не заперечує цього і шкодує через власний учинок, наважившись зрештою усе виправити. Його мучить совість: *«...малого стає шкода: якого чорта він сидить у цьому інтернаті, давно час забрати його додому? ...Завжди відкладаю все на потім, завжди не вистачає часу на найважливіше..., не маю сміливості говорити, що думаю, і думати, що хочу, коли це все вже закінчиться?..»* (Жадан, 2022: 61). Згодом сам племінник Саша стає для Паші його совістю, яка наштовхує вчителя на роздуми, яких він раніше боявся. Перший крок на шляху до подолання власної байдужості вчитель робить тоді, коли вирушає за племінником до інтернату в місто, яке от-от захоплять вороги. Він щохвилини ризикує життям, рятуючись іноді дивом, і вперто відганяє думки про повернення додому. Любов до племінника і страх за нього починають перемагати байдужість. Паша розуміє, що раніше був **слабкодушним**, і це ще одна концептуальна ознака, експлікована в тексті твору: *«Якоїсь миті сестра просто здала його сюди [до інтернату – Н. Ю.]..., [Паша] був проти інтернату, сварився із сестрою, ходив до начальства... Але десь не дотиснув..., відступив. Малий це бачив. Мабуть, тому й тримав на Пашу зло: мовляв, слабак, не витягнув мене звідси, не підстрахував»* (Жадан, 2022: 123).

Концептуальний смисл **‘той, хто зрадив дитину’** чи не найповніше реалізується на прикладі образу матері Сашка. Якщо дядько хоча б відчуває свою провину перед покинутим хлопцем, ризикує життям, щоб забрати його з інтернату, то його сестру, маму хлопця, здається, совість не мучить. Дізнавшись про важку хворобу

сина, вона вирішує віддати його до інтернату, але не для того, щоб забезпечити дитині відповідне лікування, а щоб позбутися його. Жінка ставить на Саші хрест: «Аж сестра почала говорити... мовляв, з малим біда, треба щось робити, треба лікувати його, доки не пізно, хоча якщо по совісті, то вже давно пізно, сенсу в цьому особливого немає, ось так просто сталося й нічого тепер не поробиши, простіше здати його в інтернат і не мучитись» (Жадан, 2022: 276). Варто додати, що таких батьків, як матір Саші, в місті та околицях виявляється чимало. Про це говорить учитель фізкультури: «Їх сюди, як щенят до притулку звозять. Перекладають відповідальність на педагогічний колектив» (Жадан, 2022: 153).

Зрада породжена байдужістю, а байдужість – страхом. Ці три категорії нерозривно пов'язані в тексті, що найкраще ілюструє діалог Паші і таксиста: «– Там два трупи було, я цілий тиждень їздив, хоч би хто прибрав. – А сам чьо не прибрав? – Да... [навіщо – Н. Ю.] вони мені!.. Страшно брати в руки мертво. Ясно тобі?» (Жадан, 2022: 56–57). Люди бояться смерті, бояться невизначеності, над ними досі тяжіє привид тоталітаризму, хоча більшість цього не усвідомлює. Це дозволяє виокремити ще один концептуальний смисл, який також відносимо до дальньої периферії, – **‘той, хто є боягузом’**. Хоча іноді важко зрозуміти, де закінчується страх і починається байдужість, що ще раз підкреслює, наскільки тісно з ними пов'язана зрада: «– Знаєш, як у нас прапор зривали? – Ну?.. – Коротше, вони хотіли зірвати, а Ніна не давала... Тих, хто зривав, було всього двоє. І одна Ніна. А всі інші просто стояли й дивились» (Жадан, 2022: 168).

Чимало людей звинувачують у власних проблемах державу, протиставляючи себе їй. Унаслідок цього з'являється багато тих, хто симпатизує загарбникам і зі зневагою відгукується про захисників своєї землі, тож концептуальним смислом, але вже ближньої периферії є **‘той, хто симпатизує ворогові’**: «– Перейдемо фронт, до станції доберемось. – Станцію теж візьмуть не сьогодні-завтра. Ти думаєш, вони тормознуть? Гнатимуть тих [воїнів ЗСУ – Н. Ю.], – показує у бік Паші, – до Дніпра. Так що куда йти?» (Жадан, 2022: 264). Через це текст твору іноді навіює на читача розгубленість, оскільки нерідко важко зрозуміти, кого персонаж вважає «своїм», а кого «чужим». Ця дихотомія у творі є наскрізною: «– Навалюють, – відповідає Паша неухважно, не знаючи, як відчепитись від цього божевільного з його пакетами. – Навалюють, – задоволено повторює старий. – **Наші** можуть. – **Можуть**, – не спере-

чається Паша. – **Можуть**, – радісно сміється старий. – Ага, – ще раз погоджується Паша. – А що ж **ваші** не відповідають? – раптом питає його старий» (Жадан, 2022: 232). Показово, що в поданому уривку наводиться фрагмент розмови двох українців. Один із персонажів твору, учитель фізкультури, ностальгуючи за СРСР, вважає цю державу «нормальною», тому що за крадіжку будматеріалів, якими він грався (бо інших іграшок просто не було), його не посадили до в'язниці: «Іграшок не було... А країна була. Нормальна країна. Не найгірша» (Жадан, 2022: 154); «Не в той час народились, не в тій країні. Інша річ – ми. Ось нам є що згадати... У нас була справжня країна, нам не треба було боятись. Я своє дитинство завжди згадую з усмішкою» (Жадан, 2022: 156). Такі розмови якраз і закладали основу для зради, тому ще одним семантичним компонентом, що презентує дальню периферію концепту «зрадник», є **‘людина, яка ностальгує за СРСР’**.

Проте думки вчителя фізкультури поділяють далеко не всі. Учителька Ніна, навпаки, згадує: «Мені ось дійсно було непросто. Мені їсти було нічого... Знаєте, Валерію Петровичу, як мене в школі називали?.. Спортсменкою... Тому що я завжди в кросівках ходила. Хтось із сусідів віддав. Тата в мене не було, чим займалася мама – розповідати не буду... І в неї, до речі, тата теж не було. І вона теж усе своє дитинство проходила в чужому одязі. І теж нічого доброго про це своє дитинство не згадувала. І про країну вашу так само. І не боялись ви не тому, що країна у вас така чудова була, а тому що вас завжди хтось прикривав... А ось мене ніхто не прикривав...» (Жадан, 2022: 157).

До ближньої периферії належить індивідуальний смисл **‘той, хто є донощиком’**: «– Проблема в тому.., що хтось стукає. Тобто передає дані. І схоже, що це хтось із цивільних» (Жадан, 2022: 38) Водночас у тексті об'єктивуються факти, що демонструють благородство персонажів. Так, учитель фізкультури, який не поділяє поглядів патріотично налаштованої Ніни, ризикує життям, щоб захистити її від доносів: «Вони тут усі на Ніну злі. Минулого літа... хотіли здати її в комендатуру. Я не дав» (Жадан, 2022: 142).

Одним із ядерних когнітивно багатогранних семантичних компонентів у структурі аналізованого концепту є **‘той, хто зрадив Батьківщину’**. Молодий українець свідомо зраджує власний край і народ, але рятує життя свого вчителя (Паші): «...від плит енергійно відходить зовсім молодий військовий... Підходить.., бачить Пашу, посміхається й розуміє, що знає його...

І ось вони дивляться один на одного, якусь мить, зовсім коротко, але бійцеві стає цього часу, аби покласти долоню на плече своєму товаришеві – вагомо й переконливо. – Нормально, Рус-тем, – каже, далі посміхаючись, радше за інерцією. – Нормально, свої. Пропускай... – Хто це? – питає його [Пашу – Н. Ю.] малий. – Хто це був?.. Ти його, мабуть, учив. – Мабуть, – не заперечує Паша й тут –таки згадує» (Жадан, 2022: 248). Учинок учня дивовижним чином впливає на мислення Паші, який несподівано для себе починає розуміти, що війна, яка розгорнулася, – це також і його війна. Серед вояків є ті, які воюють за нього, і ті, які проти нього, хоч майже одразу вчитель лякається такої думки: «Як я не помітив, що мої учні тепер воюють проти мене? Як я це пропустив? Хоча, пробує він себе заспокоїти, чому проти мене? Не проти мене. До чого тут я?.. Чому він мене не здав? – думає Паша. Чому відпустив? Міг же здати. Було за що, чесно кажучи» (Жадан, 2022: 254).

Іншим смислом у структурі концепту «зрадник» є **‘пристосуванець’**. Це людина, яка зраджує постійно, адже боїться мати власні переконання, через які може постраждати, тому готова підтримувати будь-яку владу. Позицію таких людей можна було б зрозуміти, адже такі риси, як пристосуванство, байдужість, відстороненість якнайповніше виявляються в межовій ситуації, яку зображує Сергій Жадан у романі «Інтернат». Проте пристосуванці не просто намагаються вижити – вони часто засуджують інших людей – тих, які мають стійкі переконання і знаходять у собі сили відстоювати їх: «– Вона завжди була проти всіх. Паршива звичка... – Ось ти не такий, правда?.. Ти з усіма погоджуєшся, правда?» (Жадан, 2022: 219).

В умовах війни зі зрадою в різних її виявах можна зіткнутися часто. Люди, рятуючи свої життя, кидають напризволяще тих, за кого взяли відповідальність. Так, одним із концептуальних смислів у структурі аналізованого концепту є **‘зрадливий провідник (лідер)’**: «– А де наш провідник? Його хто-небудь бачив?.. – Немає його... [утік – Н. Ю.] він. Відразу ж... [утік – Н. Ю.]» (Жадан, 2022: 93–94).

У межовій ситуації, коли зраджують ті, кому найбільше довіряють, нерідко гартується характер людини. Після втечі провідника обов’язки лідера бере на себе Паша, який раніше був байдужим до всього. Таким чином, починає відбуватися еволюція персонажа, який поступово втрачає риси, які можна трактувати як неусвідомлену зраду. Показовим також є те, що у творі автор рідко викорис-

товує обценну лексику. Він уживає іноді зі стилістичною метою просторіччя чи вульгаризми, проте найгрубші і найбрудніші слова вкладає в уста персонажів саме тоді, коли йдеться про зраду чи байдужість, породжену страхом. Наприклад, коли повідомляють про втечу провідника чи про небажання таксиста забирати з дороги трупи.

В умовах страху за власне життя людей зраджують навіть тварини: «Кричать до пса. Не віддам, вирішує Паша, нізащо не віддам. Але боєць уже шарить кишенями. І дістає звідти замусолений снікерс... Пес тут-таки... підібгавши хвоста, спускається вниз. Хапає снікерс, пожадливо його ковтає, лягає під машиною, намагаючись не дивитися на Пашу» (Жадан, 2022: 79). Хоча трактувати вчинок собаки як зраду складно, адже він прибився до Паші щойно перед вступом ворогів до міста. Показово, що атмосфера напруження, невизначеного майбутнього і жаху впливає на всіх. Люди через це весь час перебувають насторожі, вони стають недовірливими. Так само, як і читач, персонажі твору не завжди розуміють, хто перед ними: свій чи чужий. Багато з них справді мають що приховувати. Через це українські військові насторожено ставляться до місцевих жителів. В їхніх очах потайна людина є потенційним зрадником: «Паша боязко обходить чергову групу, помічає, як недовірливо дивляться на нього бійці» (Жадан, 2022: 28).

Українські військові іноді самі відчувають себе зрадниками через те, що покидають населені пункти під час вимушеного відступу. Вони хвилюються за мирних мешканців, їх мучить совість за те, що довелося залишити тіла загиблих побратимів на поталу ворогам: «...місто здали, залишили разом з усіма, хто там живе, віддали в чужі руки, не втримали, відступили, вилізли з пастки. І добре тим, хто виліз, а як бути тим, хто залишився там, на розстріляних вулицях? Хто їх звідти забере? Що ж ми, кричить він, не опускаючи кулаків, кинули, втекли, залишили місто? Як же те так? Хто буде за це відповідати?» (Жадан, 2022: 21). Почуття відповідальності навіть за те, на що вплинути немає змоги, різко контрастує із тією байдужістю, яку так часто спостерігаємо в поведінці багатьох персонажів твору.

Концептуалізоване поняття зради реалізується також у семантичному компоненті **‘новія’**. Анні, з якою випадково познайомився Паша, байдуже, кому продавати своє тіло, про ворогів вона навіть відгукується зі співчуттям і щиро не розуміє Пашиного обурення через це: «– Тобі їх усіх шкода, так? Ти з усіма готова спати. – Ну а що? – не розуміє вона» (Жадан, 2022: 217).

Зрада у творі чиниться або безпосередньо (зрада Батьківщини, дитини, побратимів), або опосередковано – внаслідок байдужості, страху, бажання відродити державу, якої не існує, тощо. Семантичні смисли, якими можна описати свідомих зрадників, найчастіше належать до приядерної зони концепту або до ближньої периферії, наприклад: ‘зрадник Батьківщини’, ‘батьки, які покидають дітей’, ‘зрадливі провідники’ (це приядерна зона); ‘симпатик ворога’, ‘донощик’, ‘пристосуванець’ (ближня периферія). Щодо неусвідомленої зради, коли люди через свою байдужість, пасивність допомагають ворогу посіяти розбрат, здійснити заколот, то вона об’єктивується концептуальними смислами, що частіше перебувають у площині дальньої периферії. До них відносимо: ‘байдужа людина’, ‘політично несвідома людина’, ‘слабкодуха людина’, ‘боязуз’, ‘людина, яка носить за СРСР’, ‘потайна людина’, ‘повія’ тощо.

Висновки. Отже, концепт «зрадник» у тексті твору Сергія Жадана «Інтернат» є полісе-

мантичним і когнітивно багатограним. Його структура має польову організацію. Семантичні смисли в структурі проаналізованого концепту, які пов’язані з безпосередньою і усвідомленою зрадою Батьківщини, рідних, належать до приядерної зони та ближньої периферії. До дальньої зараховуємо ті, що презентують бездіяльність, байдужість персонажів, що не можна трактувати як осмислену зраду, але вчинки яких стають корисними для ворога і шкідливими для співвітчизників. Зраді активно сприяють такі стани, як страх, байдужість, відчуженість, ностальгія за СРСР, нездатність мислити критично. Людина в романі часто зображається амбівалентно. Деякі персонажі вдаються до зради з метою порятунку. Інші – змінюють свої погляди й еволюціонують. І навіть у найскладніших ситуаціях окремі особистості здатні виявляти небачену стійкість і силу духу, благородство, вірність власним поглядам; вони мотивують інших удосконалюватись і допомагають не втрачати віру в людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дуденко О. Вербалізація концепту ‘зрада’ в однойменному романі Євгенії Кононенко («Зрада (Zrada, made in Ukraine)»). *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. Хмельницький, 2021. Вип. 21. Т. 1. С. 40–47.
2. Жадан С. *Інтернат*. Чернівці : Видавель Померанцев Святослав, 2022. 336 с.
3. Іванченко М. Семантична структура концепту *зрада* та способи його лексичної репрезентації в англійській мові. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Сер. : Філологічні науки (мовознавство)*. 2016. № 6. С. 57–62.
4. Кобута С. Художня реалізація концепту «державна зрада» в романах Івана Багряного «Сад Гетсиманський» та Джорджа Орвелла «1984»: порівняльний аспект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Сер. : Філологічна. 2012. Вип. 27. С. 184–186.
5. Левчук Ю. Концепти «зрадник» та «в’язень» як жанрові доміанти творів О. Кобилянської та Лесі Українки. *Науковий вісник Чернівецького національного університету. Слов’янська філологія*. 2013. Вип. 697-699. С. 140–145.
6. Панфілова Н. Зіставний аналіз внутрішньої організації української лексеми *зрада* та її лексичних відповідників в англійській мові. *Наукові записки. Випуск 67. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2006. С. 244–249.
7. Панфілова Н. Особливості вербалізації концепту *ЗРАДА/TREACHERY* в українській та англійській мовній картині світу. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. Ужгород, 2010. Вип. 8. С. 440–448.
8. Троша Н. Художня репрезентація концепту «відступник» у літературній творчості Олександра Довженка. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*. Кривий Ріг, 2019. Вип. 13. С. 138–145.
9. Ясногурська Л. Концепт *ЗРАДА*: лінгвокультурний та корпуснобазований підходи (на матеріалі української та англійської мов) : дис ... канд. філол. наук : 10.02.15. Рівне, 2018. 246 с.
10. Ясногурська Л. Концептосфера *ЗРАДА* у зіставно-типологічному та лінгвокультурологічному висвітленні (на матеріалі української та англійської мов). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологічна. 2017. Вип. 64(2). С. 216–219.

REFERENCES

1. Dudenko O. (2021) Verbalizatsiia kontseptu ‘zrada’ v jednoimennomu romani Yevhenii Kononenko («Zrada (Zrada, made in Ukraine)») [Verbalization of the concept ‘betrayal’ in Evgenia Kononenko’s novel of the same name («Zrada (Zrada, made in Ukraine)»)]. *Aktualni problemy filolohii ta perekladознаvstva*, 21. Khmelnytskyi. Vol. 1. 40–47. [in Ukrainian].
2. Zhadan S. (2022) *Internat* [The Boarding School]. Chernivtsi : Vydavets Pomerantsev Sviatoslav. 336. [in Ukrainian].
3. Ivanchenko M. (2016) Semantychna struktura kontseptu *zrada* ta sposoby yoho leksychnoi reprezentatsii v anhliiskii movi [Semantic structure of the concept *treason* and methods of its lexical representation in the English language]. *Naukovyi visnyk Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Ser. : Filolohichni nauky (movoznavstvo)*. № 6. 57–62. [in Ukrainian].
4. Kobuta S. (2012) Khudozhnia realizatsiia kontseptu «derzhavna zrada» v romanakh Ivana Bahrianoho «Sad Hetsymanskyi» ta Dzhordzha Orvelly «1984»: porivnialnyi aspekt [Artistic realization of the concept «treason» in Ivan Bagryany’s novels «The Garden of Gethsemane» and George Orwell’s «1984»: a comparative aspect]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»*. Ser. : Filolohichna, 27. 184–186. [in Ukrainian].

5. Levchuk Yu. (2013) Kontsepty «zradnyk» ta «viazen» yak zhanrovi dominanty tvoriv O. Kobylyanskoï ta Lesi Ukrainky [The concepts of «traitor» and «prisoner» as genre dominants in the works of O. Kobylyanska and Lesya Ukrainka]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho natsionalnoho universytetu. Slovianska filolohiia*, 697–699. 140–145. [in Ukrainian].
6. Panfilova N. (2006) Zistavnyi analiz vnutrishnoi orhanizatsii ukrainskoi leksemy zrada ta yii leksemykh vidpovidnykiv v anhliiskii movi [Comparative analysis of the internal organization of the Ukrainian lexeme betrayal and its lexical equivalents in English]. *Naukovi zapysky. Vypusk 67. Seriia: Filolohichni nauky (movoznavstvo)*. Kirovohrad : RVV KDPU im. V. Vynnychenka. 244–249. [in Ukrainian].
7. Panfilova N. (2010) Osoblyvosti verbalizatsii kontseptu ZRADA/TREACHERY v ukrainskii ta anhliiskii movnii kartynakh svitu [Peculiarities of the verbalization of the concept BETRAYAL/TREACHERY in Ukrainian and English-language world pictures]. *Suchasni doslidzhennia z inozemnoi filolohii*, 8. Uzhhorod. 440–448. [in Ukrainian].
8. Trosha N. (2019) Khudozhnia reprezentatsiia kontseptu «vidstupnyk» u literaturnii tvorchosti Oleksandra Dovzhenka [Artistic representation of the concept of "renegade" in the literary works of Oleksandr Dovzhenko]. *Literaturny svitu: poetyka, mentalnist i dukhovnist*, 13. Kryvyi Rih. 138–145. [in Ukrainian].
9. Yasnohurska L. (2018) Kontsept ZRADA: linhvokulturnyi ta korpusnobazovanyi pidkhody (na materialy ukrainskoi ta anhliiskoi mov) [The concept BETRAYAL: linguistic and cultural and corpus-based approaches (on the material of Ukrainian and English languages)] : dys ... kand. filol. nauk : 10.02.15. Rivne. 246. [in Ukrainian].
10. Yasnohurska L. (2017) Kontseptosfera ZRADA u zistavno-typolohichnomu ta linhvokulturolohichnomu vysvitleni (na materialy ukrainskoi ta anhliiskoi mov) [The concept sphere of BETRAYAL in comparative typological and linguistic cultural coverage (based on the material of Ukrainian and English languages)]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»*. Seriia : Filolohichna, 64(2). 216–219. [in Ukrainian].